

УДК 343.985

М. О. Соколенко, молодший науковий співробітник сектору проблем криміналістичного дослідження організованої злочинності та корупції Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків

ТИПОВІ ТАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ У МЕХАНІЗМІ ПОБУДОВИ АВТОМАТИЗОВАНИХ АЛГОРИТМІВ ДОПИТУ

Статтю присвячено питанням дослідження місця та ролі типових тактичних завдань у механізмі побудови автоматизованих алгоритмів допиту.

Ключові слова: криміналістична тактика, типові тактичні завдання, алгоритмізація, алгоритм допиту.

Останнім часом у криміналістиці спостерігається тенденція до розвитку нових напрямів слідчої тактики, зокрема продовжується формування основних засад алгоритмізації, а також виокремлення проблем щодо впровадження її положень у діяльність з розслідування злочинів. Одним із важливих елементів наукового обґрунтування й практичної реалізації алгоритмізації є визначення місця та ролі типових тактичних завдань у механізмі побудови алгоритмів допиту.

Суттєвий внесок у розробку проблем алгоритмізації слідчих дій у криміналістичній тактиці зробили такі вчені, як Р. С. Белкін, Л. Г. Відонов, І. О. Возгрін, Г. А. Густов, В. А. Журавель, Е. П. Іщенко, В. Я. Колдін, В. О. Коновалова, М. С. Польовий, В. Л. Синчук, А. С. Шаталов, В. Ю. Шепітько та ін.

Основною **метою** цієї статті є визначення місця та ролі типових тактичних завдань у механізмі побудови автоматизованих алгоритмів допиту.

Дослідження тактичних завдань у механізмі побудови алгоритмів, передусім визначення їх місця та ролі, дозволяє стверджувати, що поряд із загальноновживаними науковими підставами алгоритмі-

зації діяльності слідчого, серед яких можна виділити зв'язок між даними про злочин, слідчими ситуаціями, що склалися, і системами слідчих дій, спрямованих на їх вирішення [1, с. 49], також необхід- но виокремити й типові завдання розслідування.

Типове завдання як криміналістична категорія нерозривно пов'язане з типовими слідчими ситуаціями та тактичними операціями. Виокремлення типового завдання можливе на підставі аналізу типових слідчих ситуацій, що склалися на певних етапах розслідування різних категорій злочинів. Для вирішення кожного конкретного завдання слідчий застосовує комплекс слідчих (розшукових) дій, які об'єднані загальною метою, тобто тактичну операцію [2, с. 25].

З практичної точки зору алгоритмізація тактичних прийомів повинна забезпечувати слідчому можливість вибору з групи прийомів, об'єднаних метою вирішення певного завдання, того, яке відповідає ситуації, що склалася, – характеру і лінії поведінки особи, наявності і змісту інформації, яка є у розпорядженні слідчого, і т. д. Систематизація тактичних прийомів (і наукових рекомендацій, що відображають їх) за ознакою того, що вони дозволяють вирішувати при проведенні слідчих дій, забезпечує не тільки ефективність і раціональність конкретних дій слідчого, але й сприяє встановленню відповідності цих прийомів потребам слідчої практики.

На базі алгоритмізації діяльності слідчого стає можливим підбір оптимальних тактичних прийомів, запровадження варіантів їх обрання залежно від ситуацій. Разом з тим важливим є те, щоб алгоритм не обмежувався вичерпним переліком прийомів, слідчих дій, тактичних операцій, а орієнтував слідчого на послідовність і порядок їх здійснення. Виходячи з цього, можна стверджувати, що типові тактичні завдання є тією самою з'єднувальною ланкою між слідчою ситуацією, що склалася, і системою оптимальних тактичних прийомів. Іншими словами, підґрунтям алгоритмізації провадження слідчої дії. Як видається, постановка тактичного завдання є результатом аналізу слідчої ситуації, що склалася, з одного боку, а з другого – чинником, що зумовлює її подальший розвиток.

Алгоритмізація діяльності слідчого можлива саме тому, що оптимальна послідовність здійснення слідчих дій залежить не від випадкових чинників, а від різноманітних, але все ж прогнозованих

варіантів розвитку слідчих ситуацій. Ось чому ці залежності можуть бути виявлені й викладені в алгоритмах діяльності слідчого [3, с. 148]. При цьому треба враховувати, що здійснення кожної конкретної слідчої дії залежить не від усієї сукупності елементів слідчої ситуації, а від тих, що мають значення саме для цієї дії, тобто від обмеженої групи обставин. Саме вони зумовлюють послідовність, черговість дій слідчого. І завдання науковців полягає саме в тому, щоб заздалегідь визначити ці обставини й запропонувати їх у відповідних алгоритмах. Таким чином, розглянуті інструментарії здатні організувати і впорядкувати діяльність слідчого, значно знизити кількість помилок, полегшити їх виявлення, а також істотно підвищити ефективність процесу розслідування в цілому.

Відомо, що обов'язковою умовою реалізації алгоритмізації допиту виступає можливість типізації ситуацій, що виникають під час провадження цієї слідчої дії [4; 5]. Без перебільшення можна стверджувати, що основна проблема алгоритмізації допиту лежить саме в різноманітності ситуацій, що створюються. У зв'язку з тим, що неможливо виділити всі без залишку ситуації допиту і до них запропонувати відповідні алгоритмічні схеми дій слідчого, повинно йтися про побудову алгоритмів лише до окремих ситуацій, які є найбільш усталеними і прогнозованими. Як видається, найбільш стабільними є ситуації при розв'язанні не пізнавальних, а організаційних завдань, що виникають на етапі підготовки до допиту. Саме на цьому етапі завдання є найбільш спрощеними, такими, що повторюються і піддаються розчленуванню на свої складові, а тому придатні до розв'язання формалізованими засобами. Виходячи із зазначеного, можна констатувати, що найбільш придатною сферою для побудови алгоритмів допиту слід визнати його підготовчий етап.

Дійсно, при підготовці до допиту перед слідчим за будь-яких ситуацій постають завдання інформаційної, організаційної та технічної спрямованості. При вирішенні інформаційних завдань слідчий зобов'язаний ретельно ознайомитись із матеріалами кримінального провадження, отримати додаткову інформацію про особу допитуваного та його стосунки, отримати необхідні консультації від спеціалістів у тій чи іншій галузі знань. Організаційні завдання передбачають з'ясування місця і часу допиту, кола його учасників,

складання плану допиту. Технічні пов'язані із процедурою застосування передбачених чинним законодавством додаткових засобів фіксації результатів допиту. Всі ці завдання за своїм характером є усталеними і повторюються щодо різних суб'єктів допиту, а тому їх розв'язання можливе за рахунок застосування певних алгоритмічних приписів, які викладені у вигляді комп'ютерних програм і надані в розпорядження слідчих [6, с. 221].

Оскільки основу формалізації такої слідчої дії, як допит, складають типові ситуації допиту, до структури формалізації алгоритмів обов'язково мають входити типові тактичні завдання. Виходячи з того, що особливості побудови алгоритмів, зокрема допиту, передбачають можливості зміни інформації і, як наслідок, появу (постановку) нових тактичних завдань і виокремлення алгоритмів, виникають підстави для побудови розгалуженої схеми алгоритмів. Слід зазначити, що навіть при провадженні ускладнених допитів криміналістичні алгоритми мають можливість використовуватись у тому обсязі, який охоплює обставини слідчої ситуації, що склалася.

З усіх типових завдань допиту найбільшу складність та інтерес з точки зору практичної реалізації мають саме ті завдання, які виходять з конфліктних ситуацій допиту. Найчастіше конфліктні ситуації при допиті виникають, якщо суб'єкт володіє вихідною інформацією, але навмисно перекручує її. Так, неправдиві показання можуть бути породжені відчуттям безвихідності, продиктовані прагненням свідка захистити родича чи близьку людину, викликані бажанням підозрюваного уникнути відповідальності за більш тяжкий злочин, зменшити свою вину або приховати негативну роль співучасників та ін. [7, с. 157].

Вказані ситуації розв'язуються при провадженні допиту в загальноновизнаних підходах, але для побудови більш жорстких алгоритмів необхідно запропонувати такі завдання, що є більш конкретними. Так, типові завдання, що виникають при наданні неправдивих показань з боку допитуваної особи, дозволяють виокремити такі алгоритми: 1) алгоритми дій слідчого з подолання ситуацій при замовчуванні фактів; 2) алгоритми спростування необгрунтованого посилання на алібі; 3) алгоритми дій слідчого при умисному перекрученні показань; 4) алгоритми дій слідчого з перевірки показань при обмові та самообмові. Головним завданням слідчого в таких

ситуаціях є викриття неправди у показаннях допитуваної особи та збереження психологічного контакту. У зв'язку з цим метою алгоритму дій слідчого з перевірки необгрунтованого посилання на алібі є максимальна деталізація показань з подальшою можливістю їх перевірки, у тому числі при провадженні повторних допитів.

При цьому треба мати на увазі, що алгоритм – це лише елемент програми дій слідчого, причому далеко не єдиний. Систематизовані відповідним чином алгоритми допиту в сукупності з іншими практичними рекомендаціями утворюють програму, що включає різні алгоритми дій слідчого, провадження кожного з яких, у свою чергу, може формалізуватися. Такого роду програма повинна містити не тільки жорстко детерміновану систему дій (алгоритмів), а також правила рекомендаційного характеру, що забезпечують можливість багатоваріантного підходу до визначення шляхів і засобів вирішення завдань, залежно від ситуації, що склалася, у тому числі засобами комп'ютерної техніки [8, с. 131–136]. Перевага комп'ютерних програм полягає у тому, що вони характеризуються множинністю кроків та варіативністю ситуацій. Однак алгоритми завжди мають лише вихідну слідчу ситуацію, певне типове завдання і чітку послідовність застосування тактичних прийомів. Тобто відповідне типове тактичне завдання виступає невід'ємним елементом механізму побудови автоматизованих алгоритмів.

Вбачається, що однією з причин недостатнього використання сучасних комп'ютерних технологій, поряд із низьким технічним забезпеченням органів досудового розслідування, є недостатня координація розробок відповідних алгоритмів і програм, а також відсутність рекомендацій використання в роботі слідчих автоматизованих інформаційних систем. Тому більш активне використання засобів комп'ютерних технологій, зокрема спеціалізованого програмного забезпечення, яке б мало вигляд навчальної програми для слідчих, може допомогти слідчим продуктивно користуватися узагальненими знаннями, прийомами, зменшити кількість помилок і недоліків. На сьогодні існує тенденція до збільшення кількості комп'ютерних операцій, що входять до структури вирішення криміналістичних завдань, а тому виникає багато проблем методологічного, криміналістичного та організаційного характеру, що потребують подальшого дослідження.

Список літератури

1. Ищенко Е. П. Криминалистическая алгоритмизация: теоретические предпосылки / Е. П. Ищенко, К. О. Сливинский // Акад. юрид. журн. – 2001. – № 4. – С. 45–51.
2. Антонов А. Н. Решение типовых задач расследования преступлений (тактико-криминалистический аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Н. Антонов ; Волгоград. юрид. ин-т. – Волгоград, 1999. – 238 с.
3. Соколенко М. О. Алгоритми в криміналістиці: поняття, ознаки, властивості, можливість застосування / М. О. Соколенко // Проблеми законності : республік. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип. 80. – С. 145–149.
4. Драпкин Л. Я. Общая характеристика следственных ситуаций / Л. Я. Драпкин // Следственная ситуация : сб. науч. тр. / Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разработ. мер по предупр. преступл. ; отв. ред. В. В. Клочков. – М. : ВИИ ПРМПП, 1984. – С. 11–16.
5. Баев О. Я. Тактика следственных действий : учеб. пособие / О. Я. Баев. – Воронеж : НПО Модэк, 1995. – 224 с.
6. Соколенко М. О. Алгоритм як засіб підвищення ефективності допиту / М. О. Соколенко // Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю : матеріали наук. конф., 15 трав. 2008 р. / ред. кол.: В. І. Борисов (голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2008. – С. 220–221.
7. Ковтуненко Л. П. Конфліктні ситуації допиту: причини виникнення і процес розвитку / Л. П. Ковтуненко // Проблеми законності: республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій ; М-во освіти і науки України ; Нац. юрид. акад. України. – Х., 2006. – Вип. 80. – С. 154–160.
8. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія / В. А. Журавель. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2012. – 304 с.

Статья посвящена вопросам исследования места и роли типичных следственных задач в механизме построения автоматизированных алгоритмов допроса.

The article is devoted to study the place and role of investigative tasks in typical mechanism of automated algorithms of interrogation.

Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору проблем криміналістичного дослідження організованої злочинності та корупції НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 10 від 9 листопада 2015 р.).

Рецензент – доктор юридичних наук, професор В. А. Журавель.